

- Mariána Hronského DrSc. / Miloslav Čaplovič, Mária Stanová a kol. – Br. : Vojenský historický ústav, 2010. – S.25-38.
20. Rolková N. Smerovanie Slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905-1939 na podklade jej programových dokumentov / N. Rolková // Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945... – S.162-180.
21. Rychlík J. Češi a Slováci ve 20 století (česko-slovenské vztahy 1914-45). Zv. I / J. Rychlík. – Br. : AEP, 1997. – 360 s.
22. Škvarna D. Slovensko – dejiny / D. Škvarna // Slovensko. Dejiny-divadla-hudba-jazyk-literatúra-ľudová kultúra-výtvarné umenie-slováci v zahraničí / vedúci editor M. Fazekašova. – Br. : Perfekt, [b. r.]. – 384 s.

The state and directions of development of Slovakia nationally-political movement at the beginning of XX century is described in the article. Basic ideological trends are selected and special features each of them are found out.

Key words: national party, people's party, Czechoslovakian unity, agrarian direction, social-democratic trend.

Отримано: 20.04.2012

УДК 930.1:008+37:061.2(=161.2)(438)«1867-1939»

Л. М. Коваль

ДІЯЛЬНІСТЬ ФІЛІЇ «СОЮЗУ УКРАЇНОК» В ПЕРЕМИШЛІ НА НИВІ ФАХОВОГО ШКІЛЬНИЦТВА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті охарактеризовано український жіночий рух у Перемишлі в кінці XIX – першій третині XX ст., окрему увагу приділено діяльності філії «Союзу Українок» у галузі фахового шкільництва.

Ключові слова: «Союз Українок», товариство, освіта, фахове шкільництво, філія, жіночі організації, Перемишль.

Серед українських культурно-освітніх товариств, таких як «Просвіта», «Рідна школа», «Товариство наукових викладів ім. П. Могили» та ін., які активно працювали на освітянській ниві у Перемишлі в міжвоєнний період, потрібно виділити товариство «Союз українок». «Союз українок» – це перша жіноча організація, яка зуміла об'єднати розкидані по західноукраїнських землях невеликі жіночі товариства і зорганізувати свою роботу на користь українській громаді.

У першому заклику «Союзу Українок» до жіноцтва, який побачив світ за підписом К. Малицької зазначалося, що «СУ – це не одне відокремлене товариство, це спілка-федерація усіх жіночих товариств на просторі цілої східно-галицької України...Львів, серце Галицької України, повинен дати провід і напрям та зразок роботи у цілому краї. У Львові повинен зорганізуватися штаб нашої жіночої трудової армії, здисциплінований і діяльний» [3, с.85].

Метою організації була суспільна активізація жінок, піднесення їхнього освітнього та фахового рівня, участь жінок у культурно-освітній та харитативно-доброчинній діяльності. Програмно-ідеологічними засадами СУ були національно-державна ідея та ідея суспільної рівноправності жінок. «Союз Українок» мав тріступеневу структуру: центральна управа у Львові, філії в містах і

містечках, осередки – у селах. Чисельність організації в міжвоєнний період сягала близько 100 тис. членів.

У товаристві функціонувало чотири секції: 1) релігійно-гуманітарна; 2) просвітньо-шкільна; 3) робітничо-промислова; 4) господарсько-торговельна. У зв'язку з еміграцією українського населення товариство поширювало свою діяльність за кордон, а також створювало філії та гуртки і на території Галичини. Офіційними друкованими органами «Союзу» були журнали «Жінка» та «Українка».

Основні напрями роботи «Союзу українок» – організаційний, культурно-просвітній, господарсько-економічний, а також співробітництво з іноземними та міжнародними організаціями.

В архівних документах зафіксовано 14 філій цієї громадської організації (у Перемишлі, Бережанах, Копичинцях, Терехові, Косові, Снятині, Бучачі, Бурштині, Рогатині, Сокалі, Краковці, Сколе, Яворові, Тернополі) та 11 гуртків (у Корчині поблизу Сколе, Дусанові, Синеvidську, Лісниках, Нагірянці, Стецевій, Туловій, Карлові, Денисові, Прокуровій, Скалі).

Історія товариства «Союз українок» розпочалася ще наприкінці XIX ст. зі створення «Кляубу Русинок». «Кляуб Русинок» представляв собою культурно-освітнє і харитативне (благодійне) жіноче товариство, засноване у Львові 1893 р. З ініціативи «Кляубу Русинок» було утворено кооператив «Труд», Товариство опіки над домашньою прислугою, Товариство Українська Захоронка й ін. першою головою товариства була Г. Шухевич. У 1909 р. «Кляуб Русинок» об'єднався з «Кружком Українок» у товариство «Жіноча Громада» [5, с.1046].

Товариство «Кружок Українок» до 1905 р. мало назву «Кружок Українських Дівчат», який був заснований у 1901 р. в Львові для гуртування жіночої молоді з метою самоосвіти. Його члени домагалися створення дівочих гімназій, видали книжку К. Малицької «Про жіночий рух» (1904 р.), а в 1908 р. – жіночий часопис «Мета». Першим керівником товариства стала Н. Будзиновська, далі – Д. Шухевич-Старосольська, С. Данилевич, І. Січинська, М. Негребецька, О. Озаркевич. У 1909 р. «Кружок Українок» об'єднався з «Кубом Русинок» у «Жіночу громаду» [6, с.1194].

Товариство «Жіноча Громада» (1909-1917 рр.) існувало як триступенева організація з філіями у повітах (разом 14) і гуртками по селах. «Жіноча Громада» вела культурно-освітню і суспільно-харитативну працю серед жіноцтва та боролася за виборчі права для нього. Перша голова – М. Білецька, провідні діячки – К. Малицька, О. Залізняк-Охримович, Е. Вергановська, М. Мудрикова, М. Іжицька та ін. З ініціативи К. Малицької вийшов проєкт створення фонду «На потреби України» у 1912 р., що надав першу значну допомогу Українським січовим стрільцям, у 1917 р. «Жіноча Громада» перетворилася на Союз Українок [4, с.689].

Однією з перших жіночих організацій у Перемишлі було «Товариство руських Женин», засноване у 1896 р. Матеріали про діяльність якого зберігаються в Центральному Державному історичному архіві міста Львова. Статут чітко окреслює завдання і цілі жіночої організації (у документі збережено мову оригіналу):

«Назва и месце.

§ 1. Товариство має назву: «Товариство рускихъ женьщинъ» в Перемишли.

2. Цель и средства.

§ 2. Целею товариства єсть «оживляти умисловый рухъ, скрепити и поднести народного духа та робудити межъ рускимъ женоцтвомъ въ Перемишли и окресности товариске житте.

§ 3. Средства до той цели суть: а) удержуване въ водповідномъ льокалю часописей и бібліотеки; б) ознакомлюване се зъ женочимъ промисломъ домашнимъ и поддержуванне єго; в) товариски сходины, водчиты наукови и популярни, розговори, музыкальни, декламаторски и танцюючі вечори, представлене драматични, прогульки, товарьски забавы. У помощь беднымъ рускимъ ученикамъ и ученицамъ передовсемъ школь народныхъ.

§ 4. Фонды.

Фонды товариства складають: а) вписове членовъ, б) вкладки месячни членовъ, в) доходи зъ водчитовъ, представлень и забавъ даныхъ въ той цели; г) добровольни датки и записи.

IV. Члены.

Члены товариства суть: а) звычайни, б) надзвычайни, почетни.

Членомъ звычайнимъ може бути кожна женьщина Русинка, котру выделъ въ члены прийме.

Членомъ надзвычайнимъ може бути кождый, хто на цели товариства зобовяжесе платити рочный датокъ найменше 2 зр. (4 кроны)» [13, арк.1].

Положення документа перегукуються із статутною програмою «Союзу Українок» і вказують на активність у громадському та суспільному житті української жіночої громади міста Перемишля. Серед найактивніших членів і засновників «Товариства Руських Женьщин» були: А. Кормош, Т. Несторович, М. Хомицька, Є. Франчук, а також багаторічний голова Перемиської філії Українського педагогічного товариства О. Ярема, та майбутня голова товариства «Союз українок» у Перемишлі О. Ціпановська.

Ольга Ціпановська провадила дуже активну громадську працю ще в період існування Австро-Угорської імперії. За її ініціативою в 1892 р. було створене Жіноче Товариство Народної Школи.

Однією з ланок діяльності О. Ціпановської було – засноване головним чином її стараннями 1906 р. – товариство «Жіночий труд», що розташовувалося в будинку на площі Ринок, 28 (3 поверх). О. Ціпановська займала в ньому посаду директора. Було це типово господарське товариство з метою об'єднання жінок для виробничої, торговельної та фінансової діяльності. Основним завданням згромадження було засновувати майстерні для виготовлення різних предметів, що вимагають жіночої праці, наприклад шиття одягу. Робітниці «Жіночого труду» одержували платню залежно від кваліфікації й успішності, а учениці повинні були платити за навчання. Мовою спілкування в майстерні була українська, а завданням товариства було не тільки давати жінкам хорошу підготовку для самостійного виконання кравецького фаху,

але й «зробити з них свідомі одиниці свого народу». Хоч метою товариства не було за всяку ціну досягти якнайбільших прибутків, то ощадне розпорядження фондами давало змогу утримувати бурсу й давати початкову освіту для 20 незаможних сільських дівчат. Діяльності товариства фінансово допомагали Крайовий виділ, Перемиський магістрат, товариство «Дністер» зі Львова та банк «Віра» м. Перемишля.

Під час визвольних українських змагань 1918 р. О. Ціпановська вклучилася в русло боротьби за волю України. За відкрито патріотичну діяльність польський санаційний уряд інтернував її і осадив спочатку в обозі у Баранові, а пізніше перепровадив до обозу в Домб'ю [2, с.5]. Після звільнення О. Ціпановська виступила одним з ініціаторів і організаторів товариства «Брат братови» в Перемишлі, головним завданням якого було надання допомоги дітям вояків армії УНР і УГА, батьки яких перебували у таборах. Повернулася громадська діячка до Перемишля під кінець 1919 року і стала працювати у вчительській семінарії, в Українському Товаристві Педагогічному та Українському інституті для дівчат в Перемишлі. Разом з Б. Загайкевичем зініціювала створення українського музею «Стривігор». На Жіночому Конгресі 22–23 грудня 1921 р. у Львові її обрали заступником голови центрального відділу «Союзу Українок». Водночас О. Ціпановська виконувала функцію референта вишколу доросту [1, с.16].

Починаючи з 1917 р., Жіноча вчительська семінарія в Перемишлі була поділена на дві окремі школи: Першу жіночу вчительську семінарію з польською мовою навчання і Другу жіночу вчительську семінарію з українською. О. Ціпановська в обох закладах викладала українську мову та педагогіку. Першим і єдиним директором Другої жіночої вчительської семінарії був Софрон Матвіас. Після його трагічної смерті у 1924 р. вона була підпорядкована директорів Першої семінарії Емільові Зарембі. У такому структурному підпорядкуванні обидві школи проіснували «під одним дахом» аж до ліквідації в 1937 р.

19 серпня 1925 р. вона вийшла на пенсію. Того ж року О. Ціпановська очолила Музичний інститут ім. Лисенка в Перемишлі, виконуючи функцію директора до 1933 р. Під завершення 1933 року вже готувалася до свого виїзду на постійне проживання до Львова.

За активною допомогою Ольги в 1924 р. в Перемишлі було засновано Музичний Інститут ім. М. Лисенка, і вона стала його першим директором. Ольга Ціпановська всі свої сили і знання присвятила розвитку цього музичного закладу. Обов'язки директора виконувала до 1933 року і передала їх в руки Василя Витвицького.

В 1937 р. Ольга Ціпановська переїхала на постійне місце проживання до Львова. Її урочисто проводжала українська інтелігенція Перемищини та численні учні разом з українськими мешканцями міста та околиць [11, с.10].

Статті, які б стосувалися біографічних відомостей Ольги Ціпановської містяться у виданні Союзу українок Америки «Наше життя», а також в українському щотижневнику у Польщі «Наше

слово», коротку інформацію про визначну громадську діячку подає «Енциклопедія українознавства».

Особливою сторінкою біографії О. Ціпановської є праця у Перемишльській філії «Союзу Українок». Перебуваючи на посаді голови філії, вона всіляко намагалась сприяти поширенню освіти серед українського жіноцтва, намагалась допомогти у наданні можливості здобуття ним певної професії. Але заходами однієї організації було важко створити необхідну матеріальну базу для здобуття знань і певних професійних навичок, тому «Союз Українок» налагодив співпрацю з філією Українського педагогічного товариства в Перемишлі.

Прикладом плідної співпраці було те, що при філії «Союз Українок» на початку 20-х рр. були відкриті курси шиття і крою. Філія УПТ в Перемишлі фінансувала оплату інструктора курсів [12, с.37].

Вища освіта для українського жіноцтва була мало доступною, хоча право брати участь у виборах галичанки отримали вже у 1919 р. Тому активістки філії «Союзу Українок» у Перемишлі розпочали роботу в напрямку створення фахово-доповнюючих шкіл. До фахово-доповнюючих шкіл ходила молодь у вечірніх годинах, що працювала на різних роботах в якості ремісничих практикантів. Наука в школі зазвичай тривала три роки (з підготовчим класом – чотири). До школи приймалася молодь у віці від 14-18 років, по закінченню найменше чотирикласної народної школи. Після здачі кінцевого іспиту ученик одержував челядничче свідоцтво [8, с.19].

Фахове шкільництво у міжвоєнний період було дуже важливим, вирішення проблеми розвитку фахової освіти набиало виняткової ваги в житті українців, перед якими стояло завдання визволення від економічної залежності, створення власної господарської системи, господарювання на своїй землі.

Важливим кроком у цьому напрямку було заснування у 1927 р. фахово-доповнюючої школи для дівчат ім. Б. Грінченка, яка фінансувалася філією Українського педагогічного товариства в Перемишлі, містилася в будинку Українського інституту для дівчат на вул. Татарській, 4, директором була О. Ціпановська [15, с.178]. У 1928-1929 навчальному році було два класи: у першому навчалася 27 учениць, у другому – 29 учениць. У 1929-30 навчальному році в школі працювали 3 вчительки на благодійних засадах, тобто безкоштовно (Звіт УПТ 1929-30). Варто зазначити, що у цьому ж навчальному році 10 учениць школи (71,4%) склали кінцевий іспит. Із закінченням 1930-31 шкільного року Львівська шкільна кураторія ліквідувала жіночу фахово-доповнюючу школу, оскільки філія «Рідної школи» в Перемишлі змушена була відмовитися від фінансування, бо школа була великим обтяженням для товариства [7, с.20]. Львівська кураторія ліквідувала школу, даючи взамін концесію на 3-річні кравецькі робітні, що містилися на вул. Коперника, 5. У 1931 році на курсах уже навчалася 32 учениці. Управителем Кравецьких верстатів була інженер Ольга Козакова, а Ольга Ціпановська навчала в цій школі історії. Навчальний заклад проіснував до 1939 р.

«Союз українок» наприкінці 1930-х років активізував свої зусилля щодо розбудови шкіл для дівчат, зокрема в Перемишлі. Так, у лютому 1937 року в місті відбулася нарада з нагоди організації фахової школи при інституті для дівчат. Від львівського товариства «Союз українок» у роботі наради брала участь Л. Бобеляк, а від Товариства – його голова В. Загайкевич та директор Інституту Л. Бачинський. На нараді обговорили питання про найдоцільніший тип фахової школи, яку варто організувати при Інституті для дівчат у Перемишлі. Організатори наради оголосили результати анкетування батьків учениць (опитано 250 батьків, які відповідали на 10 запитань). Виявилося, що 43% батьків хотіли б дати донькам вищу освіту, 39% висловилися за навчання своїх доньок у фахових школах (вищих та середніх), 90% батьків підтримали ідею створення в Перемишлі фахової школи для дівчат. 123 учасники опитування висловилися за створення купецько-торгівельної школи, 53 – господарської, а 42 – кравецько-білизнярської [9, с.416]. Вирішили розпочати роботу щодо організації купецько-торгівельної школи і 6-10 місячних фахових курсів. Початок Другої світової війни перервав цю роботу.

Діяльність, якою займалися члени філії «Союзу Українок» у Перемишлі, залишила помітний слід. У період, коли українці не мали власної держави і змушені були відстоювати свої національні права зусиллями громадських організацій, українські культурно-освітні товариства, зокрема «Союз Українок», самовіддано трудилися за для збереження рідної мови, традицій, культури.

Список використаних джерел:

1. Барагура М. Ольга Ціпановська – «тітка Оля» / М. Барагура // Наше життя. – 1978. – № 10. – С.4-5, 16.
2. Демидчук М. Опікунка полонених (пам'яті Ольги Ціпановської) / М. Демидчук // Наше життя. – 1959. – № 2. – С.5-6.
3. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю / М. Дядюк. – Л. : Астролябія, 2011. – 368 с.
4. Енциклопедія Українознавства : Словникова частина : у 10 т. / В. Кубійович ; за ред. В. Кубійовича. – Париж-Нью-Йорк : Молоде життя, 1955-1957. – Т.2: Жіноча громаді. – С.405-800.
5. Енциклопедія Українознавства : Словникова частина : у 10 т. / В. Кубійович; за ред. В. Кубійовича. – Париж-Нью-Йорк : Молоде життя, 1959. – Т.3: Клуб Русинок. – С.805-1200.
6. Енциклопедія Українознавства : Словникова частина : у 10 т. / В. Кубійович; за ред. В. Кубійовича. – Париж-Нью-Йорк : Молоде життя, 1959. – Т.3: Кружок Українок. – С.805-1200.
7. Звіт з діяльності товариства «Рідна школа» за час від 1 вересня 1930 р. до 1 вересня 1931. – Львів : Накладом «Рідної школи», 1933. – 44 с.
8. Звіт з діяльності товариства «Рідна школа» за час від 21 травня 1929 р. до 31 серпня 1930. – Львів : Накладом «Рідної школи», 1931. – 42 с.
9. Маланчук-Рибак О. Жіночі організації Перемищини / О. Маланчук-Рибак // Перемишль і Перемиська земля протягом віків (3). Інституції : зб. наук. праць та мат. Міжнар. наук. конф. (Перемишль, 11-13 квітня 2002). – Львів : [б. в.], 2003. – С.410-418.
10. Перемишль і Перемиська земля протягом віків / Наукове товариство ім. Шевченка у Польщі; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

НАН України ; за ред. С. Заброварного. – Львів : [б. в.], 2003. – Вип.3: Інституції. – 524 с.

11. Стех Я. Жіночі постаті української історії. Ольга Ціпанович. До 150 річчя від дня народження / Я. Стех // Наше життя. – 2011. – № 12. – С.9-10.
12. Українське Педагогічне товариство. Звідомлення за час від 1 вересня 1924 р. до 1 вересня 1925. – Львів : Видавнича Спілка «Діло», 1925. – 42 с.
13. Центральний державний історичний архів у м. Львів, ф.146: Галицьке намісництво. 1772-1921, оп.58, спр.965: «Товариство руських жінок» у Перемишлі, 1896 р., 1-6 арк.
14. Шах С. Львов'яни на фреріях. День св. Ольги (Спомин з-перед 46 років) / С. Шах // Свобода. – 1970. – № 143. – С.2.
15. Ясінчук А. 50 літ «Рідної школи» 1881-1931 / А. Ясінчук. – Львів : Видавнича Спілка «Діло», 1931. – 267 с.

This paper characterizes the Ukrainian women's movement in Przemysl at the end of the XIXth century – the first third of the XXth century, special attention is paid to branch of the «Soyuz Ukrainok» in specialized education.

Key words: «Soyuz Ukrainok» society, education, specialized schooling, branch, women's organizations, Przemysl.

Отримано: 22.03.2012

УДК 94(437)«1919/1938»:341

О. М. Кравчук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПЕРШОЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті розкрито становлення системи захисту прав національних меншин Першої Чехословацької республіки під протекцією Ліги Націй. Висвітлено головні аспекти функціонування цієї системи у міжвоєнний період.

Ключові слова: ЧСР, Закарпаття, національні меншини, Ліга Націй, Відділ меншин.

Питання національних меншин Чехословаччини мало не лише внутрішньополітичну, а й зовнішньополітичну складову. Остання полягала у запровадженні нового на той час міжнародного механізму гарантування прав меншин Лігою Націй. Більшість авторів критично оцінюють цей механізм. Уже сам факт того, що захист національних меншин під егідою Ліги Націй не спрацював у 1938-1939 рр., ніби доводив хибність самої системи. Це, зокрема, стосується найбільш демократичної країни Центрально-Східної Європи – Чехословацької республіки, для якої невирішеність питання судетсько-німецької меншини стала фатальною. Автори праць з даного питання (Б. Александров [32], Ю. Бисага [34], М. Болдичар і П. Мосні [36], Є. Броклова [14], Й. Брюгель [15], С. Віднянський [40], В. Газін [41], Д. Ллойд-Джордж [10], З. Земан [31], М. Зейдлер [31], Ф. Коларж [21], С. Кретінін [46], М. Нагорняк [52], Г. Нікольсон [11], І. Левін [48], В. Лемак [49], М. Кірсенко [44], З. Пешка [25], І. Поп [54], Б. Ференчухова [17], П. Шворц [28], Р. Яворський [19] та ін.) не дають однозначної від-